

Ruziënd over straat

De eerste fascistische partij van Nederland

Bij de verkiezingen voor het Europees Parlement in mei 2014 traden (populistische) partijen met een grote afkeer van het Europese stelsel duidelijk in de schijnwerpers. Onvrede met het gebrekkig functioneren van de democratie is niet nieuw. Een vroege Nederlandse uiting hiervan is het in 1923 opgerichte Verbond van Actualisten, een voorloper van de NSB.

IVO VAN DE WIJDEVEN

Vlak na de Eerste Wereldoorlog groeide de onvrede in Nederland. Het land was in de oorlog weliswaar afzijdig gebleven, maar de economie kwakkelde, net als in andere Europese landen. De wankelende kabinetten-Ruijs de Beerenbrouck traden niet erg krachtadig op. Specifiek voor Nederland was de ontevredenheid over de grondwetsherzieningen van 1917 en 1922, die met onder andere algemeen kiesrecht meer

◀ Het ideaalbeeld van het fascisme in zijn beginjaren: krachtig, mannelijk en in verzet tegen het oprukkende bolsjewisme, hier op een Italiaanse prent verbeeld door een verscheurde rode vlag.

democratisering beoogden. Ze zorgden in de praktijk ook voor een stroperige bureaucratie, waardoor de overheid minder in staat was haar groeiende bevoegdheden snel en adequaat uit te voeren. Een van de eersten die de democratie als schuldige voor de malaise waarin Nederland verkeerde aanwezen, was de ultrareactionaire Leidse hoogleraar wijsbegeerte G.J.P.J. Bolland. In zijn in 1921 uitgesproken antidemocratische (en antisemitische) afscheidsrede haalde hij fel uit over de toekomst 'waarin het democratische droombeeld van menscheidsge-luk door heerschappij der minderwaardigen zal geworden zijn tot eene voor allen zicht- en tastbare ongerijmdheid, zonder dat toch die overmacht der minderwaardigheden zich laat afschaffen. Geesteloze en grove uitwendigheid van technologische beschaving mag eene lange wijle nog voortduren; het Europeesche westen heeft zijn besten tijd gehad.'

Playboy

Enkele van Bolland's studenten gingen verder. Zij richtten in navolging van de Italiaanse fascistische premier Benito Mussolini op 22 januari 1923 het Verbond van Actualisten (VvA) op, dat zich nadrukkelijk presenteerde als de eerste fascistische partij van Nederland. Oprichters waren de rijke playboy Alfred Haighton, de ideologische indoloog Hugo Sinclair de Rochemont, de Leidse parapsycholoog Karel de Jong en de later in de anonimiteit verdwenen student Arie van Iperen. Zij vormden met nog vier anderen een oligarchisch college dat de naam 'Centrale Raad' kreeg. Niet veel later trad ook Emile Verviers, die in het blad *Katholieke Staatskunde* de loftrompet stak over het Italiaanse fascisme, in het geheim toe tot de Raad. Geheel volgens de idealen van het fascisme kenden de Actualisten een minimum aan theoretische grondslag. Rolmodel

Mussolini was een man van de daad, hij liet het niet bij anticommunistische propaganda maar schakelde de vijand echt uit. Dat wilden de Actualisten ook. In de woorden van Sinclair: 'Het Actualisme is niet aan eenige theorie gebonden: het bindt zich slechts aan daden.' En daarvoor was een sterke leider essentieel, en democratische inspraak niet, want 'wanneer honderd talentvolle beeldhouwers te zamen een beeld maken, is het resul-

► Links: Demonstratie in 1924 tegen de bezuinigingsplannen van de regering Ruys de Beerenbrouck. Het Verbond van Actualisten hoopte tevergeefs te kunnen profiteren van de onvrede onder de bevolking. Rechts: De Italiaanse fascistische dictator Benito Mussolini werd in de jaren twintig in Nederland niet alleen door Actualisten bewonderd. Het Verbond van Actualisten slaagde er echter niet in deze mensen aan zich te binden.

◀ Alfred Haighton, de belangrijkste man achter de Actualisten. Beeldbank WO2-NIOD.

↓ Socialistische spotprent op het Actualisme: niets meer dan een knokploeg van het grootkapitaal. Uit *Het Volk*, 7 juni 1924.

taat een afzichtelijk gedrocht'.

Haighton aan de touwtjes

Wat de Actualisten met Nederland voor hadden, bleef lang onduidelijk. Pas in november 1924 verscheen de zestien

punten tellende brochure *Wat het actualisme wil*. De noodzaak van de versterking van het gezag werd benadrukt, maar wel in de constitutioneel-monarchistische staatsvorm: 'Het Huis van Oranje vormt de hoogste belichaming van het gezag.' Het antidemocratische karakter blijkt vooral uit punt 6: 'Beperking van de macht van het parlement, Provinciale Staten en Gemeenteraden. Wijziging van het kiesstelsel, waardoor afgescheiden van lijsten, het mogelijk worde, persoonlijke verdiensten tot haar recht te doen komen. Bestrijding van corruptie in de politiek.'

Opmerkelijk is het economisch liberalisme dat de Actualisten bepleitten, terwijl hun Italiaanse voorbeeld zich juist sterk maakte voor meer overheidsingrijpen in de economie. De Actualisten wilden onder meer beperking van overheidsuitgaven, herziening van sociale wetgeving en bevordering van toekenning van een winstaandeel aan de werknemer. Zij spraken zich uit tegen socialisatie, medezeggenschap en publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Deze economische standpunten leken vooral ingegeven door de wens om ondernemers en de kleine burgerij aan zich te binden. Van meet af aan experimenteerden de Actualisten driftig met uit Italië overgenomen strijdmethodes als het dragen van uniformen, het gebruik van symbolen en het provocerend uitdagen van tegenstanders. Het eerste jaar van zijn bestaan liet het VvA vooral van zich horen door het verspreiden van schreeuwerige pamfletten, die bijvoorbeeld verkondigden dat de leden van de Tweede Kamer – 'stamgasten van het bijgebouw der koffiekamer op het Binnenhof' – 'honderduizend gulden beloning' ontvangen voor het 'verslinden van miljoenen'. Het Verbond was echter vooral veel tijd kwijt

met onderlinge ruzies. Van de Centrale Raad waren begin 1924 alleen nog Haighton, Sinclair, De Jong en Van Iperen over. Na een ruzie met Haighton over onbeantwoorde post moest ook Sinclair als secretaris het veld ruimen en traden enkele oud-militairen toe.

In de praktijk trok met name Haighton achter de schermen aan de touwtjes. Hij was de zoon van miljonair Johannes Haighton, die een kapitaal had vergaard met zijn Lotisico-kansspelverzekering. Van 1919 tot 1921 had Alfred zelf leiding gegeven aan Lotisico, maar hij was na een knetterende familieruzie uit het bedrijf gezet. Vervolgens spendeerde Haighton zijn (betwiste) erfdeel aan wereldreizen en hobbyprojecten zoals het literaire tijdschrift *De Nieuwe Gids*. En aan het VvA. Als grote financier kon hij het Verbond maken of breken.

Stinkbom

In april 1924 kwam het dan eindelijk tot de daden die het VvA voor ogen had. In Amsterdam werd een folderende antimilitarist door een VvA-knokploegje in de gracht gegooid en werd een vergadering van antimilitaristen verstoord met een stinkbom, die onbedoeld het vergaderlokaal in brand zette. Op deze actie, waarbij bijna de voltallige knokploeg werd gearresteerd, volgden twee debatten tussen Actualisten en antimilitaristen in Rotterdam, waarbij overigens verbaal de vloer werd aangeveegd met Haighton.

Het VvA zag zichzelf als herstelbeweging en zette zich met de vorming van een Nationale Arbeiders Organisatie in voor stakingsbreking, maar zonder veel succes. Dankzij hun straatvechtersstijl konden de Actualisten niet rekenen op grote steun van de beoogde doelgroep. Ondanks het feit dat de querulanterige Haighton vaak schermde met de gesprek-

ken die hij in 1923 voerde met Mussolini (en Hitler), wist het Verbond zelfs onder Mussolini-bewonderaars maar weinig leden te vergaren. Ook een koninklijke goedkeuring – de eerste en laatste ooit verleend aan een antidemocratische partij – hielp niet. Hoewel werd gepronkt met 'duizenden' leden, zullen het er in werkelijkheid op zijn hoogst tweeduizend zijn geweest.

Wel wist het VvA het blad van Verviers aan zich te binden. Vanaf de zomer van 1924 verscheen het in een luxe uitgave als weekblad onder de naam *De Vaderlander*. Het heette een 'theoretisch orgaan', maar de kolommen werden al gauw exclusief gevuld met onderlinge polemieken. De Centrale Raad ging rollebollend over straat en door Haighton nieuw aangezochte bestuursleden hadden vaak een strafblad. Veel leden zochten hun toevlucht elders en kwamen jaren later bij partijen als Anton Musserts NSB terecht. Eind 1924 was het VvA eerder dood dan levend. Dit kwam niet alleen door de interne strubbelingen. Ook de economie leek weer aan te trekken. De uit opportunisme gegrepen kans leek verspeeld. De partij wist in juli 1925 toch nog deel te nemen aan de verkiezingen voor de Tweede Kamer. Met 2253 stemmen behaalde het Verbond slechts 0,07 procent van de stemmen en daarmee was zijn lot bezegeld. Haighton trok als financier zijn handen ervan af. Hij zou later nog in diverse andere nationaalsocialistische partijtjes een rol spelen.

De eerste fascistische partij van Nederland werd uiteindelijk in 1928 ontbonden. Het Actualisme was in Nederland niet tot de vurig gewenste grote daden gekomen. De sluimerende ontevredenheid bleef echter en zou in de crisisjaren na 1929 opnieuw de kop op steken.

Ivo van de Wijdeven is historicus.

VERDER LEZEN

- ▶ **K. Vossen**, *Vrij vissen in het Vondelpark. Kleine politieke partijen in Nederland 1918-1940*, Wereldbibliotheek, 2003
- ▶ **J.L. van der Pauw**, *De Actualisten. De kinderjaren van het georganiseerde fascisme in Nederland 1923-1924*, Sijthoff, 1987
- ▶ **G.J.G. de Gier**, *Alfred Haighton. Financier van het fascisme*, Sijthoff, 1988